

Sleutelmomenten jonge kind

Wat is een goed aanbod voor doelgroepkinderen?

Drie deelonderzoeken gebundeld

ANNEMIEK VEEN
MERLIJN KARSEN

INEKE VAN DER VEEN
DESIRÉE WEIJERS

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Veen, A., Veen, I. van der, Karssen, M. & Weijers, D.

Sleutelmomenten jonge kind. Wat is een goed aanbod voor doelgroepkinderen?

Drie deelonderzoeken gebundeld.

Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

(Rapport 1029, projectnummer 20737)

ISBN 978-94-6321-093-5

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Dit onderzoek is gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek

(Dossiernummer 405-16-403)

Uitgave en verspreiding:

Kohnstamm Instituut

Roetersstraat 31, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam

Tel.: 020-525 1226

www.kohnstammstituut.nl

© Copyright Kohnstamm Instituut, 2019

Voorkant: Jasper Keijzer

Inhoudsopgave

Vooraf	1
Gemengde groepen in integrale kindcentra Deelstudie 1	5
Relatie tussen kwaliteit in de kleuterklassen en de schoolloopbaan van leerlingen Deelstudie 2	11
Kans op en effecten van kleuterbouw-verlenging voor jonge en oudere kinderen en verschillen naar sociale en etnische achtergrond Deelstudie 3	15
Betekenis van de uitkomsten voor het beleid	23

Vooraf

Deze brochure bevat resultaten van drie deelstudies, waarin we ons richten op de vraag: wat is een goed aanbod voor doelgroepkinderen van het onderwijsachterstandenbeleid in voorschoolse voorzieningen en de beginperiode van het basisonderwijs? Onder doelgroepkinderen verstaan we kinderen van wie ten minste één ouder in een niet-westers land is geboren en/of laagopgeleide ouders hebben. Het doel is om nieuwe inzichten te bieden in wat wel en niet werkzaam is in deze sleutelperiode in de ontwikkeling van jonge doelgroepkinderen. Het onderzoek maakt deel uit van het NRO-onderzoeksprogramma 'Met onderzoek onderwijs vernieuwen', periode 2016-2019. In de eerste deelstudie is de kwaliteit van het aanbod in integrale kindcentra (IKC's) onderzocht en vergeleken met de kwaliteit in voorschoolse instellingen. In deelstudie 2 is de relatie tussen kwaliteit van het kleuteronderwijs en de schoolloopbaan van kinderen onderzocht met aandacht voor verschillen in deze relatie tussen doelgroepkinderen en niet-doelgroepkinderen. In deelstudie 3 is onderzocht wat de kans is op kleuterbouwverlenging en wat de effecten van kleuterbouwverlenging zijn op de schoolloopbanen van kinderen en of er daarbij sprake is van differentiële effecten voor doelgroepkinderen en niet-doelgroepkinderen.

In de deelstudies 1 en 2 is gebruik gemaakt van data van het pre-COOL cohort onderzoek en in deelstudie 3 van data uit het COOL cohortonderzoek¹.

pre-COOL

Het doel van het pre-COOL onderzoek is om zicht te krijgen op de effecten van verschillende vormen van kinderopvang en van voor- en vroegschoolse educatie op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van jonge kinderen. Het pre-COOL onderzoek beperkt zich niet tot de vraag naar effecten van vve in het kader van achterstandsbestrijding. De focus is breder en richt zich op de vraag naar effecten van voorzieningen voor opvang en educatie op de ontwikkeling van alle kinderen; zowel doelgroep- als niet-doelgroepkinderen. De gebruikte data zijn afkomstig uit het tweejarigcohort, dat bestaat uit kinderen die in 2010 twee jaar werden. Deze kinderen worden vanaf tweejarige leeftijd tot het einde van de basisschool gevolgd. Het pre-COOL onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en NRO-PROO door het Kohnstamm Instituut en de Universiteit Utrecht. Zie <http://www.pre-cool.nl/>

¹ Zie de derde deelstudie voor meer informatie over COOL.

Voor de volledige tekst verwijzen we naar de deelrapporten:

Deelstudie 1

Gemengde groepen in integrale kindcentra.

Annemiek Veen & Desirée Weijers.

Rapport 1022 (2019).

Deelstudie 2

Relatie tussen kwaliteit in de kleuterklassen en de schoolloopbaan van leerlingen.

Merlijn Karssen, Desirée Weijers & Ineke van der Veen.

Rapport 1015 (2019).

Deelstudie 3

Kans op en effecten van kleuterbouwverlenging voor jonge en oudere kinderen en verschillen naar sociale en etnische achtergrond.

Ineke van der Veen & Merlijn Karssen.

Rapport 1016 (2019).

Gemengde groepen in integrale kindcentra

Deelstudie 1

Deze studie richtte zich op de proceskwaliteit (emotionele en educatieve kwaliteit) en de structurele kwaliteit in integrale kindcentra (IKC's). IKC's zijn basisvoorzieningen voor alle kinderen van 0 – 13 jaar of 2 -13 jaar. Een IKC is een integrale voorziening waarin basisonderwijs en kinderopvang (baby- en peuteropvang en buitenschoolse opvang) samenwerken met als doel om een doorgaande ontwikkeling van kinderen te bevorderen. Vaak wordt daarbij ook verbinding gezocht met opvoed- en ontwikkelondersteuning voor ouders en in toenemende mate ook met jeugdhulp. Aanleiding voor dit onderzoek was een belangrijke bevinding uit het pre-COOL onderzoek dat het voor kinderen die de doelgroep vormen van het onderwijs-achterstandenbeleid uitmaakt welke voorschoolse instelling zij bezoeken: een hoge educatieve kwaliteit en gebruik van een vve-programma bleken essentieel voor het inlopen van achterstand². Deze kenmerken bleken vaker aanwezig in voorschoolse voorzieningen (vooral in peuter-speelzalen) waar een concentratie van doelgroepkinderen aanwezig was. De (inmiddels: voormalige) kinderdagverblijven en peuterspeelzalen werkten segregatie in de hand: kinderen van werkende, hoogopgeleide ouders gingen vooral naar kinderdag-

² Leseman, P. & Veen, A. (red.) (2016). Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse instellingen. Resultaten uit het pre-COOL cohortonderzoek. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 947.

verblijven en kinderen van minder hoogopgeleide ouders naar peuterspeelzalen. Dit werd als negatief gezien in het licht van integratiedoelstellingen. Om segregatie te voorkomen werd onder meer door de Onderwijsraad opvang in een gemengde setting bepleit (Onderwijsraad, 2002, 2008, 2010³), bij voorkeur in de vorm van integrale kindcentra, waarin voorschoolse, schoolse en buitenschoolse voorzieningen zijn geïntegreerd. Integratie van peuterspeelzaalwerk en kinderopvang zou bovendien moeten zorgen voor gemengde groepen in de voorschoolse fase. Een mogelijk gevolg van de harmonisatie van de kinderopvang en het opgaan van peuterspeelzalen en kinderopvang in integrale kindcentra zou echter kunnen zijn dat de verworvenheden van het peuterspeelzaalwerk en de bijdrage van peuterspeelzalen aan het bestrijden van onderwijsachterstanden verloren gaat. In de eerste deelstudie is daarom nagegaan hoe de kwaliteit in integrale kindcentra zich verhoudt tot de kwaliteit van peuterspeelzalen en kinderdagverblijven zoals vastgesteld in het pre-COOL onderzoek. Ook is onderzocht wat IKC's doen om een aanbod voor gemengde groepen te creëren en hoe in dit aanbod rekening wordt gehouden met de aanwezigheid van doelgroepkinderen.

³ Onderwijsraad (2002). Spelenderwijs, kindercentrum en basisschool hand in hand. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2008). Een rijk programma voor ieder kind. Den Haag: Onderwijs-raad.

Onderwijsraad (2010). Naar een nieuwe kleuterperiode in de basisschool. Den Haag: Onderwijsraad.

Kwaliteit

In het onderzoek zijn twee aspecten van de kwaliteit van voorschoolse voorzieningen gemeten. Het eerste aspect is de *proceskwaliteit*. Hieronder verstaan we de kwaliteit van de interacties tussen kinderen onderling en tussen kinderen en pedagogisch medewerkers en de kwaliteit van de activiteiten die kinderen uitvoeren. De proceskwaliteit is in de eerste plaats vastgesteld met observaties die zijn uitgevoerd door getrainde observatoren. Hierbij is gebruik gemaakt van een observatie instrument waarmee onderscheid gemaakt kan worden tussen de emotionele kwaliteit en de educatieve kwaliteit. Bij *emotionele kwaliteit* gaat het om aspecten als een positieve sfeer in de groep, bijvoorbeeld of er plezier gemaakt wordt en of de pedagogisch medewerkers en kinderen een positieve, affectieve band hebben met elkaar. Ook de mate waarin de pedagogisch medewerker sensitief en responsief reageert op kinderen, interesses en ideeën van kinderen centraal stelt in het aanbieden van spel en activiteiten en de wijze waarop de pedagogisch medewerker kinderen ondersteunt in het vertonen van wenselijk gedrag en het functioneren binnen de groep zijn aspecten van emotionele kwaliteit.

Onder *educatieve kwaliteit* wordt verstaan het actief faciliteren van de cognitieve en taalontwikkeling van kinderen door activiteiten aan te bieden die taalrijk zijn en aansluiten bij hun belevingswereld, waarin ze uitgedaagd worden om verbanden te leggen en na te denken en waarin kinderen individuele feedback krijgen die ze in staat stelt een stapje verder te komen in hun ontwikkeling. In de tweede plaats is de proceskwaliteit vastgesteld met behulp van vragenlijsten aan de pedagogisch medewerkers over het geboden curriculum. De pedagogisch medewerkers kregen hierin vragen voorgelegd over kenmerken van hun aanbod, onder meer de geboden taal- en rekenactiviteiten, het bevorderen van fantasiespel en spelverrijking.

Het tweede kwaliteitsaspect is de *structurele* kwaliteit. Dit verwijst naar structuurkenmerken van de voorzieningen, zoals de inrichting van de ruimte, de groeps grootte, de staf-kindratio, het opleidings- en kwalificatieniveau van de medewerkers en de wijze van professionaliseren. De structurele kwaliteit is vastgesteld met behulp van vragenlijsten aan pedagogisch medewerkers en hun leidinggevenden. Structurele kwaliteit geldt als voorwaarde voor proceskwaliteit. Proceskwaliteit is het meest direct van invloed op de ontwikkeling van kinderen, structurele kwaliteit heeft een indirecte invloed.

Kwaliteit van het aanbod in IKC's hoger dan in vergelijkbare peutergroepen

De *geobserveerde* proceskwaliteit in de peutergroepen van de IKC's is hoger dan die in de vergelijkbare pre-COOL locaties. Dit geldt voor alle kwaliteitsvariabelen. In de IKC's wordt meer emotionele ondersteuning en een betere gedragsregulatie geboden en deze groepen scoren hoger op de educatieve kwaliteit en de kwaliteit van het taalaanbod.

Op de meeste *gerapporteerde* kwaliteitsvariabelen scoren de IKC's en de pre-COOL locaties even hoog. Op drie kwaliteitsvariabelen scoren de IKC's hoger, namelijk op de gerapporteerde kwaliteit van het rekenaanbod en de kwaliteit van het aanbod 'wetenschap en techniek' en het contact met de basisschool.

Voor de gemeten structurele kenmerken is er alleen een verschil in gemiddelde groeps grootte: het gemiddelde aantal kinderen in een peutergroep is binnen de IKC's wat groter dan op de peutergroepen in de vergelijkbare pre-COOL locaties.

Daarnaast is nagegaan of er een verschil is tussen de pre-COOL locaties en de IKC's in gerichtheid van de instelling op educatie, opvang en ouders; en de relatie met ouders. Bij 'relatie met ouders' gaat het om de inspanning die men doet om alle groepen, ook de 'moeilijk bereikbare' ouders bij de instelling te betrekken. Op deze aspecten zijn er geen verschillen tussen de pre-COOL locaties en de onderzochte IKC's. Wel scoren de IKC's wat hoger op de schaal 'gerichtheid op ouders'. Vergeleken met de vergelijkingsgroep uit pre-COOL (voornamelijk peuterspeelzaal- en voorschoolgroepen) spelen ze meer in op behoeften van ouders aan ruime openingstijden en flexibele opvang. Op dit aspect lijken de IKC's dus wat meer op (voormalige) kinderdagverblijven.

Van elkaar leren

De respondenten in de onderzochte IKC's zien gemengde opvang als wenselijk, omdat kinderen er in zowel sociaal als in cognitief opzicht van elkaar kunnen leren. Pedagogisch medewerkers verwachten dat dit spontaan gebeurt, maar ze sturen hier ook op. Dat gebeurt vooral door dagelijks in kleine groepjes, op niveau en naar behoefte te werken en te spelen, of door taalkoppels te vormen van taalvaardige en minder taalvaardige kinderen.

Een deel van de ondervraagde kindcentra had voorheen een meer homogene populatie, van met name doelgroep-kinderen. Het voordeel is dat pm'ers en leerkrachten zich kunnen specialiseren in de aanpak van kinderen, die allemaal vergelijkbare achterstandsproblemen hebben. Een gemengde groep vraagt pm'ers en leerkrachten te voldoen aan meervoudige verwachtingen: een aanbod creëren voor doelgroepkinderen, voor kinderen met andere specifieke onderwijsbehoeften, zoals leer- of gedrags-problemen en voor kinderen die, als gevolg van de bagage die zij van thuis meekrijgen, al verder ontwikkeld zijn. Op veel plaatsen is men nog zoekend hoe je tegelijkertijd tegemoet kunt komen aan de uiteenlopende ontwikkelings-niveaus en behoeften van kinderen in een gemengde groep en een gedifferentieerd aanbod kunt vorm geven.

(Nog) niet veel gemengde IKC's

Er zijn echter nog maar weinig IKC's met een naar opleidingsniveau en etnische herkomst gemengde populatie in het voorschoolse traject. Dat is misschien niet verwonderlijk, omdat veel IKC's ofwel in wijken liggen waar veel hoogopgeleide ouders wonen, of van oorsprong Brede School zijn, en zijn ontwikkeld vanuit het onderwijsachterstandenbeleid. Voor dit laatste type scholen is het moeilijk om kinderen aan te trekken van ouders met een hoger opleidingsniveau of een andere etnische achtergrond. IKC's bieden echter juist, onder meer vanwege het brede

voorschoolse aanbod, veel mogelijkheden om gemengde groepen op te vangen. Hier ligt een mooie uitdaging voor verdere IKC-ontwikkeling.

Relatie tussen kwaliteit in de kleuterklassen en de schoolloopbaan van leerlingen

Deelstudie 2

Deze studie richtte zich op de vraag naar de relatie tussen de kwaliteit in kleutergroepen en de cognitieve en de sociaal-emotionele ontwikkeling van doelgroepkinderen vergeleken met niet-doelgroepkinderen, in de kleuterperiode en daarna. Inspanningen in de voorschoolse periode leiden tot nu nog niet tot het volledig wegwerken van achterstand bij aanvang van het basisonderwijs. De impact van het kleuteronderwijs zou potentieel groot kunnen zijn wat betreft het inhalen van achterstanden. In kleuterklassen krijgen kinderen meer uren educatief aanbod en leerkrachten zijn hoger geschoold dan pedagogisch medewerkers in de voorschoolse instellingen. Maar naar de grootte van de impact van het kleuteronderwijs is nog weinig onderzoek gedaan.

Een hoge kwaliteit in de kleuterklas kan bijdragen aan de ontwikkeling van alle leerlingen en in het bijzonder aan die van doelgroepleerlingen. In dit onderzoek is nagegaan in hoeverre doelgroep en niet-doelgroepleerlingen verschillen in de mate waarin zij van een gunstige kwaliteit in de kleuterklas profiteren. Hierbij is gebruik gemaakt van data van het pre-COOL cohortonderzoek.

Benutte pre-COOL gegevens – kwaliteit in de kleuterklas en schoolloopbaan

Na de voorschoolse periode zijn de kinderen uit het pre-COOL tweejarigencohort op vierjarige leeftijd ingestroomd in het basisonderwijs en terecht gekomen op ruim 1000 basisscholen. Door een koppeling te maken met schoolgegevens van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) over leerlingsamenstelling, denominatie, schoolgrootte, regio en stedelijkheid is nagegaan in hoeverre de groep deelnemende scholen een representatieve groep betreft. Dit blijkt op de meeste van deze punten het geval.

De gegevens waarvan in deze brochure verslag wordt gedaan zijn verzameld in de kleutergroepen (1 en 2) van deze basisscholen. Binnen het tweejarigen cohort van pre-COOL is door 425 groep 1 leerkrachten op 345 scholen en 621 groep 2 leerkrachten op 580 scholen een vragenlijst ingevuld. In 132 groepen 1 van 86 scholen en 105 groepen 2 van 72 scholen werden lessen geobserveerd.

In deze brochure rapporteren we onder meer over de onderwijskwaliteit in de groepen 1 en 2 op basis van deze vragenlijst- en observatiegegevens.⁴

Binnen pre-COOL zijn de schoolloopbaan van leerlingen gevolgd op basis van toetsgegevens en leerkrachtoordelen in groep 1, groep 2, groep 3 en groep 5.

Met betrekking tot de cognitieve ontwikkeling zijn gegevens over taal- en rekenprestaties benut zoals gemeten met Cito toetsen. Wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling zijn leerkrachtoordelen over de werkhouding, externaliserend- en internaliserend probleemgedrag en impulscontrole (vermogen om impulsen te beheersen) benut.

⁴ De benutte data van groepsobservaties betrof hier alleen de kwaliteit van het taal- en rekenaanbod bepaald op basis van de leeromgeving, activiteiten en in de groep aanwezige materialen.

Een hoge emotionele kwaliteit in de kleuterklas werkt door in de verdere schoolloopbaan van leerlingen

De verwachting was dat een hogere educatieve kwaliteit zou leiden tot een gunstigere cognitieve ontwikkeling en dat een gunstiger emotioneel klimaat samen zou hangen met een gunstigere sociaal-emotionele ontwikkeling. Educatieve kwaliteit omvat het taal- en rekenaanbod. Deze bleek echter nauwelijks systematisch samen te hangen met cognitieve prestaties.

In een kleuterklas met een hoge emotionele kwaliteit functioneren leerlingen ook in hun latere schoolloopbaan op een hoger sociaal-emotioneel niveau. Dat komt vooral tot uiting in hun werkhouding, gedrag en beheersing van impulsen.

Emotionele kwaliteit gaat over de vaardigheid van de leerkracht om duidelijke verwachtingen voor gedrag te bieden, en wangedrag te voorkomen of om te buigen. Voorts geeft de leerkracht de leerlingen verbale ondersteuning en begeleidt deze hen bij spel en spelen.

Doelgroepleerlingen en niet-doelgroepleerlingen

Vervolgens is nagegaan in hoeverre er verschillen zijn tussen doelgroepleerlingen in de relaties tussen geboden kwaliteit in de kleuterklas en de ontwikkeling van de kinderen.

Voor kinderen die de doelgroep vormen van het onderwijs-achterstandenbeleid geldt dat meer aandacht voor taalactiviteiten gerelateerd is aan een gunstigere cognitieve ontwikkeling. Maar dat gaat niet op voor niet-doelgroepleerlingen. Dit impliceert dat de kwaliteit in de kleuterklas kan bijdragen aan het terugdringen van ontwikkelingsverschillen tussen doelgroep- en niet-doelgroepleerlingen.

Verschillen in de relatie tussen emotionele kwaliteit en de sociaal-emotionele ontwikkeling tussen doelgroep- en niet-doelgroepleerlingen die we vonden, bleken weinig eenduidig.

Emotionele kwaliteit kan ten koste gaan van educatieve kwaliteit
Het taalaanbod in kleuterklassen blijkt in het algemeen hoog te zijn. Naarmate een klas meer doelgroepoerlingen bevat, bleek de educatieve kwaliteit bovendien hoger. Echter, naarmate een klas meer doelgroepoerlingen bevat is de emotionele kwaliteit er lager. Het lijkt er daarom op dat de emotionele kwaliteit ten koste gaat van de educatieve kwaliteit in klassen waar doelgroepoerlingen zitten.

Kans op en effecten van kleuterbouwverlenging voor jonge en oudere kinderen en verschillen naar sociale en etnische achtergrond

Deelstudie 3

Deze deelstudie richtte zich op kansen op en effecten van kleuterbouwverlenging met specifiek aandacht voor jonge kleuterbouwverlengers: kinderen geboren in de periode oktober-december voor wie kleuterbouwverlenging geen zittenblijven betekent, maar die wel bijna drie jaar naar groep 1 en 2 gingen

Aandacht voor jonge kleuterbouwverlengers en sociale en etnische klassamenstelling

Verlenging van de kleuterperiode wordt nog steeds veel ingezet als remedie tegen ontwikkelingsachterstanden in het basisonderwijs. Er wordt van uitgegaan dat een extra investering in de kleuterperiode zich uitbetaalt in de latere schoolloopbaan. Het wordt vaker toegepast en als minder problematisch gezien dan zittenblijven in latere jaren. Bij kleuterbouwverlenging blijven leerlingen nog een jaar langer in groep 2, omdat verondersteld wordt dat zij in cognitief en/of sociaal-emotioneel opzicht nog niet ver genoeg zijn in hun ontwikkeling om het lezen en rekenen te starten in groep 3. Er is, zeker voor de Nederlandse situatie, nauwelijks empirische evidentie voor dat kleuterbouwverlenging een effectief middel is. Bovendien betreft het een dure maatregel.

Voor de Nederlandse situatie was echter aanvullend onderzoek gewenst. In eerder Nederlands onderzoek naar effecten van kleuterbouwverlenging werd geen onderzoek gedaan naar jongere kleuterbouwverlengers. Deze kinderen doubleren officieel niet, maar scholen moeten van de Inspectie hun beslissing om een dergelijke leerling niet over te laten gaan naar groep 3 wel onderbouwen.

Daarnaast richtte eerder onderzoek zich niet op de relatie met de sociaal-etnische klassamenstelling. Dit kan wel een relevant aspect zijn. Zo kunnen lagere prestaties van kinderen met laagopgeleide ouders op een school met veel andere kinderen met laagopgeleide ouders minder opvallen dan op een school met weinig andere kinderen met laagopgeleide ouders, waardoor de kans op kleuterbouwverlenging daar kleiner is.

Eerder Nederlands onderzoek naar kansen op en effecten van kleuterbouwverlenging op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen is bovendien onvoldoende recent en ging niet na in hoeverre er verschillen zijn in effecten van kleuterbouwverlenging tussen kinderen met een westerse en niet-westerse herkomst en tussen kinderen met wel en niet laagopgeleide ouders.

Deze studie richtte zich daarom op de vraag in hoeverre de kans op kleuterbouwverlenging voor jongere en oudere kinderen samenhangt met hun etnische herkomst, het opleidingsniveau van de ouders, sekse, schoolprestaties, sociaal-emotioneel functioneren en de sociaal-etnische samenstelling van de school. Daarnaast richt het zich op de vraag wat het effect is van kleuterbouwverlenging op de latere sociaal-emotionele ontwikkeling en prestaties, in hoeverre dit verschilt tussen 'echte' en 'jonge' kleuterbouwverlengers en daarbinnen of dit verschilt tussen kinderen met een westerse en niet-westerse herkomst en tussen kinderen met wel en niet laagopgeleide ouders.

COOL

Er is gebruik gemaakt van beschikbare gegevens van het COOL-cohortonderzoek met aanvullende gegevens uit het Basisregister Onderwijs (BRON) over schooljaar en groep. Op basis van deze laatstgenoemde gegevens kon worden bepaald welke kinderen kleuterbouwverlengers waren. In COOL zijn driejaarlijks gegevens verzameld over de taal-, cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen in de groepen 2, 5 en 8 van circa 550 basisscholen. De eerste meting van COOL heeft in schooljaar 2007/08 plaatsgevonden; de tweede in 2010/11 en de derde in 2013/14. Voor de vraag met betrekking tot de kans op kleuterbouwverlenging is gebruik gemaakt van de meest recente derde COOL-meting en voor de beantwoording van vragen over effecten op kleuterbouwverlenging van gegevens van alle drie de COOL-metingen.

Effecten van kleuterbouwverlenging zijn onderzocht op scores voor Begrijpend Lezen, Technisch lezen (DMT), Woordenschat en Rekenen/Wiskunde in groep 5 en 8 en op leerkrachtbeoordelingen over de werkhouding, het sociaal gedrag, onderpresteren en populariteit van de kinderen. Het betreft leerlingen die na hun kleuterbouwverlenging verder onvertraagd doorstroomden naar groep 8. De ontwikkeling in prestaties en sociaal-emotioneel functioneren is onderzocht vanaf de eerste keer dat zij groep 2 deden.

Daarnaast is het effect van kleuterbouwverlenging onderzocht op de behaalde Cito Eindtoetscore. Hiervoor zijn naast gegevens uit COOL, gegevens vanuit BRON benut. Het effect van kleuterbouwverlenging op de eindtoetscore kon daarom worden onderzocht voor zowel onvertraagde als vertraagde kinderen.

Kans op kleuterbouwverlenging en achtergrondkenmerken

Jongere kinderen grotere kans op kleuterbouwverlenging

De kans op kleuterbouwverlenging voor jonge en oudere kinderen, blijkt zoals verwacht te verschillen. De kans op kleuterbouwverlenging is voor de jongere kinderen 2.62 maal hoger dan voor de oudere kinderen, voor wie kleuterbouwverlenging dubblure betekent.

Geen relatie tussen kleuterbouwverlenging en sociale en etnische samenstelling van de klas

Er is voor zowel jonge als oudere leerlingen geen relatie gevonden tussen de kans op kleuterbouwverlenging en etnische herkomst, of ouders (bijna) gescheiden zijn, de mate van stedelijkheid van de omgeving van de school en de sociale en etnische samenstelling van de klas.

Voor oudere leerlingen wordt kleuterbouwverlenging vooral bepaald aan de hand van taal- en rekenprestaties

Voor de oudere leerlingen is er daarnaast geen significante relatie met sekse, opleidingsniveau van de ouders en of het kind een zorgleerling is. Deze laatstgenoemde achtergrondkenmerken hangen voor jonge kinderen wel significant samen met kleuterbouwverlenging.

Jonge kinderen met laagopgeleide ouders en jonge jongens grotere kans op kleuterbouwverlenging

Jonge jongens hebben een grotere kans op kleuterbouwverlenging dan jonge meisjes. Voor jonge leerlingen geldt dat de kans op kleuterbouwverlenging groter is wanneer de ouders laagopgeleid zijn en wanneer de leerling een zorgleerling is.

Problemen in het gezin en aanspreekbaarheid in het Nederlands spelen een rol

Voor zowel jonge als oudere leerlingen is de kans op kleuterbouwverlenging groter naarmate de leerling uit een gezin komt waar sprake is van meer gezinsproblematiek. Voor oudere kinderen is dit in iets sterkere mate het geval dan voor jonge kinderen. Ook geldt voor jonge en oudere leerlingen dat hoe beter de leerling aanspreekbaar is in het Nederlands hoe kleiner de kans is op kleuterbouwverlenging. Voor jonge kinderen is dit in sterkere mate het geval dan voor oudere kinderen.

Kans op kleuterbouwverlenging en prestaties en sociaal-emotioneel functioneren

Eveneens is nagegaan in hoeverre de kans op kleuterbouwverlenging voor jongere en oudere kinderen samenhangt met schoolprestaties (scores op Ordenen, Taal voor Kleuters) en sociaal-emotioneel functioneren (onderpresteren, werkhouding, populariteit in de klas en sociaal gedrag).

Alleen sociaal gedrag hangt voor zowel jonge als oudere kinderen niet significant samen met kleuterbouwverlenging. Hoe gunstiger de scores op Ordenen, Taal voor Kleuters, werkhouding, onderpresteren en populariteit, hoe lager de kans op kleuterbouwverlenging. Deze relatie verschilt tussen jonge en oudere kinderen: voor jongere kinderen is deze relatie duidelijk sterker.

Er zijn geen verschillen naar etnische herkomst en ouderlijk opleidingsniveau in de mate waarin er samenhang is tussen de kans op kleuterbouwverlenging voor jongere en oudere kinderen en schoolprestaties en sociaal-emotioneel functioneren.

Effecten van kleuterbouwverlenging

Tot in groep 5 klein positief effect op woordenschat en rekenen, geen relatie met sociaal-emotionele ontwikkeling

We vonden voor zowel jonge als oudere kinderen geen significante relatie van kleuterbouwverlenging met de sociaal-emotionele

ontwikkeling na groep 2. Wel vonden we voor zowel jonge als oudere kinderen een positieve relatie met woordenschat in groep 5 (voor jonge kinderen een zeer klein effect en voor oudere kinderen een klein effect). Tot in groep 5 ontwikkelde de woordenschat van kleuterbouwverlengers zich dus iets gunstiger dan van niet-kleuterbouwverlengers. Een verblijf van een jaar extra in de kleuterperiode, leverde dus tot in groep 5 een klein voordeel in woordenschat scores op. In groep 8 was er echter geen positieve relatie meer met woordenschat. Daarnaast was er voor jongere kinderen een positieve relatie van kleuterbouwverlenging met Rekenen/Wiskunde prestaties in groep 5 (klein effect), maar niet in groep 8.

Geen verschil in effect tussen doelgroep en niet-doelgroep kinderen
Daarnaast is voor jonge en oudere kinderen nagegaan in hoeverre effecten van kleuterbouwverlenging op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling na groep 2 verschillen naar ouderlijk opleidingsniveau en etnische herkomst. Dit bleek niet het geval, op één relatie na. Voor oudere kinderen met laagopgeleide ouders is het effect van kleuterbouwverlenging op de ontwikkeling in woordenschat van groep 2 naar 5 iets minder sterk positief (zeer klein verschil in effect) dan voor oudere kinderen met niet-laagopgeleide ouders.

Geen verschil in effect van kleuterbouwverlenging tussen jongens en meisjes

Ten slotte is (apart) voor jongere en oudere kinderen nagegaan in hoeverre effecten van kleuterbouwverlenging op het sociaal-emotioneel functioneren en op cognitieve prestaties verschillen naar sekse. Voor zowel oudere als jonge kinderen is er geen verschil gevonden tussen jongens en meisjes in effecten van kleuterbouwverlenging.

Betekenis van de uitkomsten voor het beleid

Dit onderzoek is gericht op het beantwoorden van de volgende, overkoepelende vraag: wat is een goed aanbod voor doelgroepkinderen van het onderwijsachterstandenbeleid in voorschoolse voorzieningen en het basisonderwijs? Uit het onderzoek komt een aantal nieuwe inzichten naar voren in wat wel en niet werkzaam is in deze sleutelperiode in de ontwikkeling van jonge kinderen die de doelgroep vormen van het onderwijsachterstandenbeleid.

Gunstig klimaat in IKC's voor doelgroepkinderen

Aanleiding voor dit deelonderzoek was een belangrijke bevinding uit het pre-COOL onderzoek dat het voor kinderen die de doelgroep vormen van het onderwijsachterstandenbeleid uitmaakt welke voorschoolse instelling zij bezoeken: een hoge educatieve kwaliteit en gebruik van een vve-programma bleken essentieel voor het inlopen van achterstand. Deze kenmerken bleken vaker aanwezig in voorschoolse voorzieningen (vooral in peuter-speelzalen) waar een concentratie van doelgroepkinderen aanwezig was. Er is aan doelgroepenbeleid echter een belangrijk nadeel verbonden: het kan stigmatiserend werken, de segregatie van bevolkingsgroepen versterken en leiden tot een concentratie van kinderen met achterstanden die belemmerend kan werken op de taal- en gedragsontwikkeling.

De resultaten uit dit onderzoek onder IKC's wijzen er op dat het mogelijk is om de voordelen van een doelgroepenaanpak te combineren met de voordelen van een universele voorziening,

zoals een IKC. Peutergroepen van integrale kindcentra doen in kwaliteit niet onder voor vergelijkbare peutergroepen in de pre-COOL steekproef. Zo bezien hoeft de ontwikkeling naar een IKC geen risico te vormen voor de kwaliteit in peutergroepen met doelgroepkinderen.

Verder hebben IKC's doelgroepkinderen in principe veel te bieden. Vanwege het brede voorschoolse aanbod zijn er binnen IKC's mogelijkheden om gemengde groepen op te vangen en kinderen van elkaar te laten leren. De versterkte samenwerking tussen kinderopvang en onderwijs maakt het mogelijk om samen een hele-dag-arrangement te bieden, waarvan met name doelgroepkinderen kunnen profiteren (denk aan extra leertijd en aandacht voor uitbreiding van kennis van de wereld, via creatieve activiteiten, excursies). IKC's werken soms vanuit een vernieuwend onderwijsconcept waarin 'andere doelen', ook wel aangeduid als 21^e eeuwse vaardigheden naast 'traditionele' leerdoelen of basisvaardigheden zoals (voorbereiden op) taal en rekenen, centraal staan. Er is veel aandacht voor persoonlijke ontwikkeling en welbevinden van ieder kind. Kinderen leren vriendschappen te sluiten, conflicten op te lossen en zich te verplaatsen in de ander. IKC's bieden hiermee in principe een goede basis voor het ontwikkelen van positieve onderlinge relaties tussen kinderen en sociale vaardigheden.

Er zijn echter nog maar weinig IKC's met een naar opleidingsniveau en etnische herkomst gemengde populatie in het voorschoolse traject. Hier ligt een mooie uitdaging voor verdere IKC-ontwikkeling.

Verlenging kleuterperiode verkleint ontwikkelingsachterstand niet

Verlenging van de kleuterperiode lijkt geen goede remedie tegen ontwikkelingsachterstanden in het basisonderwijs.

Kleuterbouwverlenging kost de leerling een extra jaar, terwijl het in groep 8 geen voordeel meer oplevert. Bovendien is het een dure maatregel. Ouderlijk opleidingsniveau, maar ook sekse spelen

mogelijk een te grote rol bij met name jonge kleuterbouwverlengers. Er is geen bewijs gevonden voor de aanname dat langer kleuteren juist voor leerlingen met laagopgeleide ouders of met een migratieachtergrond positief is. Terwijl jonge jongens vaker kleuterbouwverlenging krijgen net als kinderen met laagopgeleide ouders, is er ook tussen jongens en meisjes geen verschil in effect. Achtergrondkenmerken als sekse en ouderlijk opleidingsniveau spelen mogelijk dus een te grote rol bij jonge kleuterbouwverlengers.

Kwaliteit in de kleutergroepen instrument voor verminderen ongelijkheid

In het algemeen is het taalaanbod in kleuterklassen hoog, dat geldt zowel voor groepen met veel als met weinig doelgroepkinderen. Voor doelgroepkinderen geldt daarbinnen wel dat meer aandacht voor taalactiviteiten gerelateerd is aan een gunstigere cognitieve ontwikkeling. Dat gaat niet op voor niet-doelgroepkinderen. Dit impliceert dat de kwaliteit in de kleuterklas kan bijdragen aan het terugdringen van ontwikkelingsverschillen tussen doelgroep- en niet-doelgroepkinderen.

De kwaliteit van het onderwijs in de kleuterklassen is dus een belangrijk aangrijpingspunt om de schoolloopbaan van doelgroepkinderen te verbeteren en de achterstand tussen doelgroep- en niet-doelgroepkinderen te verkleinen.

Wel hebben we aanwijzingen dat de emotionele kwaliteit mogelijk ten koste gaat van de educatieve kwaliteit in klassen waar doelgroepkinderen zitten. De emotionele kwaliteit in de klassen waar gemiddeld meer doelgroepkinderen zitten is lager, terwijl de educatieve kwaliteit in de klassen waar gemiddeld meer doelgroepkinderen zitten hoger is. Dat betekent dat strategieën om de kwaliteit te verhogen in samenhang moeten worden ingezet.